

T. Lehtisalo.

T. Lehtisalo 60-vuotias.

Kaukokatseinen M. A. Castrén viitoitti sata vuotta sitten Suomen kansalliselle kielentutkimukselle suoran tien kansamme muinaisuuden selvittämiseksi. Aika on osoittanut, että on menetelty oikein, kun on seurattu suuren uranuurtajan jälkiä ja lähetetty nuoria, vankan lingvistikoulutuksen saaneita miehiä suorittamaan perusteellista keräystyötä etäsukukansojemme keskuudessa. Jos olisi rajoitettu tutkimaan vain suomea ja korkeintaan sen lähisukukieliä, olisi näköalamme liian ahdas, monet keskeiset kysymykset olisivat joko jääneet huomaamatta tai saaneet aivan väärän tulkinnan. Ja ilman sitä ainutlaatuista materiaalia, jonka suomalaiset kielimiehet ennen edellistä maailmansotaa keräsivät rasittavilla matkoillaan eri suomensukuisten kansojen keskuudesta, meidän kansallisella kielentutkimuksellamme ei olisi sen nykyistä arvossapidettyä erikois-asemaa kansainvälisessä tieteessä.

Kesäkuun 16. päivänä saavuttaa kuudenkymmenen vuoden iän Helsingin yliopiston samojedilaisen kieli- ja kansatieteen dosentti, filosofian tohtori TOIVO VILHO LEHTISALO, laajalti liikkunut tutkimusmatkailija, avarakatseinen tutkija, eräs Castrénin elämäntyön suoranaisimpia jatkajia

ja viimeisiä elossa olevia siitä tutkijapolvesta, jolla oli tilaisuus olla valtaamassa Länsi-Siperiaa ja Venäjän suomalais-ugrilaisia alueita »Suomen tieteen alusmaaksi».

Kuten useimpien etäsukukieltemme tutkijain, Lehtisalonkin harrastus kohdistui aluksi äidinkieleen. Tarmokkaana ja etevänä nuorukaisena hän oli jo seitsemäsluokkalaisena v. 1906 suorittanut yksityisesti opiskellen ylioppilastutkinnon. Korkeakouluopinnoissa olivat pääaineina suomi ja sen sukukielet. Synnyinpitäjänsä Pöytyän murretta Lehtisalo alkoi järjestelmällisesti kerätä jo ylioppilasvuosinaan. V. 1909 hän esim. luovutti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle 2.250 lippua sisältävän murresanas-ton. Tätä työtään hän jatkoi useaan otteeseen parina seuraavana vuosikymmenenä, lopuksi Sanakirjasäätiön stipendiaattina vv. 1924—25. Tällöin valmistui lopullisesti Pöytyän sanasto, Sanakirjasäätiön ensimmäisiä suursanastoja, joka sisältää lähes 32.000 lippua ja on etenkin fonetisessa ja muoto-opillisessa suhteessa yhä esikuvaksi kelpaava.

Mutta tällä välin Lehtisalo oli ennättänyt suorittaa suurtyön toisella alalla, työn, joka on piirtänyt hänen nimensä urallaisen kielentutkimuksen historiaan. Tultuaan filosofian kandidaatiksi ja maisteriksi 1910 hän näet opettajiensa E. N. Setälän ja Heikki Paasosen kehoituksesta päätti, samanaikaisesti opintotoverinsa Kai Donnerin kanssa, erikoistua samojedien kielen ja kulttuurin tutkijaksi, alalle, jolle Suomesta ei ollut löytynyt jatkaa sitten Castrénin päivien. Tutkimuksiensa kohteeksi Lehtisalo valitsi suurimman ja laaja-alaisimman samojedikielen, jurakin, ja vaikeaan tehtäväänsä kotimaassa valmistauduttuaan hän alkuvuodesta 1911 matkusti Suomalais-ugrilaisen Seuran stipendiaattina Siperiaan. Ensimmäiseksi oleskelupaikaksi tuli Obin suulla sijaitseva Obdoorskin kirkonkylä. Tämän vähäpätöisen, aito siperialaisen kauppias- ja kalastajayhdyskunnan välittömässä läheisyydessä asustaa runsaasti jurakkeja, joten paikka soveltui oivallisesti tutkimuksien suorittamiseen. Obdoorskin tundrajurakkimurteen Lehtisalo sanasti tarkoin ja keräsi samalla suuren määrän sikäläistä folklorea, mm. myyttillisiä ja sankariunoja sekä šamaani- ja humalalauluja. Kielenoppaakseen hän onnistui aluksi saamaan miehen, joka jossakin määrin ymmärsi tämänlaatuisen tieteellisen työn arvoa ja oli myös venäjän kielen taitoinen, mikä on yleensä harviraista samojedien keskuudessa. Tällaisen kaksikielisen oppaan avulla saattoi vaivattomammin ja vaimemmin päästä perille esim. jurakin sangen mutkikkaasta muoto-opista, tarvitsematta Castrénin tavoin ehtimiseen kiivastua kielenoppaan tavottoman typeryyden johdosta. — Meren toukokuussa auettua Lehtisalo lähti idemmäs jurakkimaille, Tas-lahdelle, ja tutki kesäkauden Tas- ja Purjokien jurakkimurteita, asustaen kurjissa samojedikodissa, eristyksissä

Siperiankin »sivistyneistöstä» (lähimpään postikonttoriin oli matkaa 80 virstaa!). Seuraava talvi kului taas työskentelyyn Obdorskissa. Huhtikuussa 1912 Lehtisalo lähti, eräs syrjääni seuranaan, pyrkimään yli Uralin vuoriston Euroopan puolelle, matka, jota Obdorskin venäläiset pitivät huimapäisenä yrityksenä. Mutta onnellisesti saavuttiin Jelets-joen latvoille, syrjäänien talvisille turkismaille. Täällä Lehtisalo sai jokiväylän avautumista odoteltaessa tilaisuuden alustavasti tutustua jurakkisamojedin Ižman murteeseen. — Venematka Kolva-joelle ja siitä edelleen laivalla Ižmaan ei sujunut seikkailuita. Se oli kilpasoutua takaa-ajajat kintereillä. Muudan Jeletsin vanhauskoinen oli näet saanut päähänsä, että nuori suomalainen tutkija olikin vakoilija, kun hänellä oli Venäjän yleisesikunnan karttoja ja hän oli ottanut valokuvia Uralilla. Vangitsemisyrietykset raukesivat kuitenkin tyhjiin. Ižman kirkonkylässä asia viimein selvisi onnellisesti, ja Lehtisalo saattoi rauhassa lähteä jatkamaan tutkimuksiaan Euroopan-puoleisten Ison- ja Vähänmaan tundran jurakkien keskuudessa Ust'-Tsyłman kaupungissa, Oksinon kirkonkylässä Petšoran suulla ja Ust'en kylässä lähellä Pustozerskia. Keiääjän sanasaalis karttui täällä kesän kuluessa huomattavasti, kansanrunouskokoelmiin kertyi mm. tarunomaisia sankarilauluja, ja Ust'essa syntyi joukko tähän mennessä julkaisemattomia monografioita samojedien elämästä. Syksyllä työ jatkui Mezenin kaupungissa, ja syystalven Lehtisalo tutki Nesin kirkonkylän jurakkeja Viananmeren rannikolla, kunnes joulukuun lopussa palasi Arkangelin kautta Suomeen.

Vuoden 1913 Lehtisalo vietti suurimmaksi osaksi kotimaassa. Hän teki vain lyhyehkön tarkistusmatkan Mezenin tienoille ja käytti muun osan vuotta kokoelmiensa järjestelemiseen ja Sjomžan kylästä Suomeen tuomansa samojediukon murteen tutkimiseen. Mutta heti v:n 1914 alusta lähtien hän jatkoi taas tutkimuksiaan Siperiassa. Tällä kertaa hän liikkui ylisen Obin ja sen lisäjokien varsilla asustavien, entuudestaan perin vähän tutkittujen, mutta kielihistorian kannalta tärkein metsäjurakkien keskuudessa. Sydäntalven ankaran pakkasajan (—45—50° C) hän oleskeli Surgutin lähetyvillä. Hän asui jääkylmissä samojedikodissa, mutta työskenteli silti kaikki päivät uutterasti näissä kurjissakin olosuhteissa. Kevätalvi kului Ljamin-joella erään jurakkilaisen suurmetsästäjän talviasunnolla. — Osoituksena siitä, miten kiusalliseen, jopa hengenvaaralliseen asemaan tutkija voi syyttä suotta joutua taikauskoisten luonnonlasten parissa etäisissä erämaissa, kerrottakoon tässä tapaus, joka sattui Lehtisalolle kevätkelirikon aikana tuolla syrjäisellä Ljamin-joella. Kielenopas sattui pahanlaisesti sairastumaan, ja syyksi tähän selitettiin, että Lehtisalo oli muka »pahalla silmällä» pilannut miehen. Koko kyläkunnan viha ja vierok-

sunta kohdistui tutkijaan, ja hänen oli pakko taivaltaa jalkapatikassa kovassa kuumeessa ja lopen uupuneena pitkä matka yli upottavien soiden heimon yhteiseen kevät kylään. Mutta täälläkään kukaan ei päästänyt häntä kattonsa alle, vaan hänen oli asetettava kylmäksi yöksi nukkumaan ulkosalle puun juurelle. Onneksi kuume oli sentään laskenut, ja Lehtisalo oli tottunut nukkumaan 20—30 asteen pakkasessa hangessakin havujen alla. Aamulla hän vasta havaitsi valinneensa lepopaikan heimon pyhän puun juurelta: oksista riippui eläinten kalloja ja uhriliinoja. Tämä oli jurakkien mielestä niin suuri ansio, että vieras viivyttelämättä vietiin ihmisten ilmoille. Venematka suuntautui suoraan läpi metsien, sillä tavaton kevät-tulva oli muuttanut nuo alavat seudut yhdeksi ainoaksi vuolaaksi virraksi. — Kesän ja syystalven kuluessa Lehtisalo jatkoi keräystyötään metsäjurakkien jurttissa Obin lisäjokien Kisefovskajan ja Sahalinskajan varsilla ja Njalinan kylässä, kunnes vuoden lopulla palasi kotimaahan.

Kolmisen vuotta parhaasta nuoruudestaan Lehtisalo siis vietti rasittavilla tutkimusmatkoilla jurakkien laajoilla asuma-alueilla Siperiassa ja Pohjois-Venäjällä. Hän oppi perusteellisesti tuntemaan nuo raskasliikkeiset, jöröt, sfinksimäiset luonnonlapset ja tutustui tarkoin heidän kieleensä ja kulttuuriinsa. Runsaat ja arvokkaat saaliit hän toi mukanaan sanastoja, folklorea, kieli- ja kansatieteellisiä havaintoja.

Vuosikymmenten mittaan Lehtisalo on tästä aineistostaan saanut aiheen lukuisiin tieteellisiin tutkimuksiinsa, joita hän on julkaissut koti- ja ulkomaisissa sarjoissa ja jotka ovat tehneet hänen nimensä tunnetuksi ja arvossapidetyksi sekä samojedilaisen ja uralilaisen kielitieteen että samojedien aineellisen ja henkisen etnologian tutkijana. Tässä ei ole tarpeen niitä kaikkia luetella, mainittakoon vain muutamia huomattavimpia. Samojedilaisen lingvistiikan alalta Lehtisalo valitsi aiheen tohtorinväitöskirjaansa, joka on nimeltään »Über den vokalismus der ersten silbe im juraksamojedischen» (SUST 56, v:lta 1927). Teos on näihin asti ollut ainoa lähde, mistä on ollut saatavissa täysin luotettavia tietoja jurakkisamojedista. Vokaalitutkimuksia Lehtisalo jatkoi edelleen ja ulotti ne koskemaan koko uralilaista kielikuntaa. Tuloksena oli v. 1933 ilmestynyt tutkimus »Zur geschichte des vokalismus der ersten silbe im uralischen vom qualitativen standpunkt aus» (FUF 21), ensimmäinen laatuaan, missä on rohjettu ottaa vertailevan tarkastelun kohteeksi kaikkien suomalais-ugrilaisten ja samojedilaisten kielten vaikea vokaalisto. Uralilaista johto-oppia Lehtisalo käsitteli laajassa teoksessaan »Über die primären uralischen ableitungssuffixe» (SUST 72, 1936). Lukuisat ovat ne samojedin sanat, joille Lehtisalo on esittänyt etymologian, ja esim. Virittäjässä julkaisemissaan artikkeleissa hän on osoittanut monilla äidinkielemme sanoilla olevan vähin-

tään kunnioitettavat kuutisentuhatta elinvuotta takanaan, kun niillä on selvät vastineet samojedissa. — Jurakkien henkistä ja aineellista kulttuuria koskettelevista Lehtisalón tutkimuksista palautettakoon tässä mieleen vain »Entwurf einer mythologie der juraksamojedén» (SUST 53, 1924) ja »Beiträge zur Kenntnis der Renntierzucht bei den Juraksamojedén» (Oslo 1932), kumpikin teoksia, jotka ovat ensiarvoisen tärkeitä kaikille arktisen kulttuurin tutkijoille. — *Monumentum aere perennius* on juhlistavallamme oleva myös se komea, lähes seitsemänsataa sivua sisältävä jurakkisamojedilainen kansanrunouskokoelma, »Juraksamojedische Volksdichtung», jonka ilmestymistä kirjapainovaikeudet ovat vuosikausia viivyttääneet, niin että se valmistuu vasta tekijänsä merkkipäiväksi. Tämän teoksen rinnalle on toiseksi vankaksi muistomerkiksi kohoava — toivottavasti aivan lähitulevaisuudessa — Lehtisalón suuri jurakin sanakirja, jonka käsi-kirjoitus odottaa vain painoon panemista.

Dosentti Lehtisalo on niitä meidän oloissamme harvinaisia tutkijoita, jotka ovat kokonaan omistautuneet vain tieteeseensä, taloudellisista vaikeuksista huolimatta. Helsingin yliopiston opettajistoon hän on kuullut v:sta 1932 tultuaan tällöin nimitetyksi samojedilaisen kieli- ja kansatieteen dosentiksi. Vuotta aikaisemmin hän oli jo luennoinut Budapestin yliopistossa opiskellessaan siellä Unkarin valtion stipendiaattina. Dosentti Lehtisalón oppilaspiiriä ei voi sanoa varsin laajaksi. Hänen edustamansa tutkimusalahan on siksi etäinen, että se yleensä kiinnostaa vain opinnoissaan pitemmälle ehtineitä. Kansainvälistä hänen kuulijakuntansa kyllä on ollut, sillä erinä lukukausina siihen on kuullut jopa neljänkin eri maan edustajia. Ja kiitollisia ovat tri Lehtisalón oppilaat niistä arvokkaista herätteistä, joita vaatimaton ja toverillinen opettaja auliisti jakelee.

Varsinkin viimeksi kuluneiden kymmenen vuoden aikana Lehtisalo on tavattomasti laajentanut tutkimusalaansa. Työkammiossaan maaseudun hiljaisuudessa hän on syventynyt yhä uusiin kieliin ja kielikuntiin ja täten ulottanut näköpiirinsä harvinaisen avaraksi. Hänen vertailevat muistiinpanonsa ovat paisuneet hyvin laajoiksi, mutta kriittisenä tutkijana hän ei ole A. Trombettin tavoin kiiruhtanut havaintojaan julkaisemaan, kun vielä on paljon tekemättä esim. eri kielikuntien kantakielien rekonstruoinnissa. Yliopistoluennoillaan Lehtisalo on viime vuosina esittänyt eräitä näiden tutkimuksiensa tuloksia. Tarkastelun kohteeksi ovat tällöin tulleet milteipä kaikki maapallon kielet, Tulimaassa, Sisä-Afrikassa ja Polyneesiasissa puhuttuja murteita myöten, vaikka Vanhan mantereén suuret kielikunnat ja niistä etenkin Pohjois- ja Keski-Aasiaan levinneet ovatkin kaiken aikaa olleet etualalla tehtäessä mielenkiintoisia kulttuurisanaretkelyjä uralilaisista kielistä lähtien.

Reippaana ja nuorekkaana, kaukokatseisia ideoita hautoen liikkuu tohtori Lehtisalo keskuudessamme. Sallittakoon Virittäjän palstoilla toivottaa tälle uralistille ja universalistille onnea kielellä, jota tässä aikakauskirjassa ei liene ennen esiintynyt, mutta joka on kauan kuulunut juhlittavamme harrastuspiiriin, nim. kiinaksi:

多 吉 祥 給 老 夫 子 罷

to tsi_ŋan kei lau_fu_tsz pa!

Paljon onnea ja menestystä vanhalle mestarille!

A. J. Joki.